Turystyka i Rozwój Regionalny 2017, nr 8, 93–104

Journal of Tourism and Regional Development 2017, No. 8, 93–104

DOI 10.22630/TIRR.2017.8.22

ISSN 2353-9178 e-ISSN 2543-8859 ISBN 978-83-7583-778-0

Ewa Stawicka✉

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

CSR w kontekście zrównoważonego rozwoju sektora rolno-spożywczego

Streszczenie. W artykule przedstawiono charakterystykę polskiego sektora rolno-spożywczego w kontekście zrównoważonego rozwoju. Celem artykułu było podkreślenie mocnych i słabych stron w sektorze rolno-spożywczym w aspekcie dążenia do założeń zrównoważonego rozwoju. Społeczna odpowiedzialność w obszarach: rynek, środowisko, społeczeństwo i pracownicy to elementy sprzyjające realizacji 17 zrównoważonych celów. W sektorze rolno-spożywczym działania w kierunku społecznej odpowiedzialności są w fazie rozwoju, pojawia się jednak coraz więcej dobrych praktyk.

Słowa kluczowe: społeczna odpowiedzialność, rolnictwo, agrobiznes, zrównoważony rozwój

Wstęp

W 2015 r. podczas Zgromadzenia Ogólnego ONZ przyjęto 17 celów Sustainable Development Goals (SDG) na lata 2015–2030. Analizując stosowaną terminologię można zauważyć zamiennie używane w Polsce terminy zrównoważony rozwój, ekorozwój, trwały rozwój. W dostępnej literaturze zrównoważony rozwój początkowo kojarzony był tylko z ochroną środowiska naturalnego, ekorozwojem, a obecnie stanowi również aspekt społecznej odpowiedzialności (CSR – Corporate Social Responsibility). CSR dotyczy odpowiedzialności i służby wobec intersariuszy, w której należy pogodzić trzy cele: ekonomiczny, środowiskowy i społeczny. Odpowiedzialność społeczna, również dzięki normie ISO 26000[1], jest traktowana jako praktyka i konkretne rozwiązania w ramach odgórnie ustalonych celów zrównoważonego rozwoju. W Polsce dla wielu firm zmiany wynikające z megatrendu zmierzającego w kierunku CSR i zrównoważonego rozwoju wciąż są dużym

[1] ISO 26000 zawiera wytyczne dotyczące odpowiedzialności społecznej zdefiniowanej jako odpowiedzialność organizacji za wpływ podejmowanych przez nią decyzji i działań na społeczeństwo i środowisko, poprzez przejrzyste i etyczne zachowanie, które przyczynia się do zrównoważonego rozwoju, w tym zdrowia i dobrobytu społeczeństwa, uwzględnia oczekiwania interesariuszy (osób lub grup, które są zainteresowane decyzjami lub działaniami organizacji), jest zgodne z mającym zastosowanie prawem i spójne z międzynarodowymi normami postępowania, jest zintegrowane z działaniami organizacji i praktykowane w jej działaniach podejmowanych w obrębie jej strefy wpływów (www.pkn.pl).

✉ewa_stawicka@sggw.pl

zaskoczeniem, ale pojawia się coraz więcej dobrych praktyk, często innowacyjnych, które od pewnego czasu kształtują przewagę konkurencyjną polskich firm na rynku.

Tradycyjnie pojmowane zrównoważenie produkcji rolniczej definiuje się przez pryzmat zabezpieczenia dostaw żywności oraz wpływu rolnictwa na zachowanie zasobów naturalnych. Wyzwaniem dla gospodarki rolno-spożywczej jest zrównoważony rozwój, który odnosi się do takich metod gospodarowania, które zapewniają jednoczesną realizację celów produkcyjnych, ekonomicznych, ekologicznych i społecznych. W kontekście społecznej odpowiedzialności zwraca się uwagę na poprawę konkurencyjności sektora rolno-spożywczego, zrównoważony rozwój obszarów wiejskich, zrównoważony łańcuch dostaw, poprawę stanu środowiska przyrodniczego, podniesienie jakości życia i zróżnicowanie gospodarki obszarów wiejskich.

Celem opracowania jest analiza sektora rolno-spożywczego w kontekście koncepcji społecznej odpowiedzialności.

Przesłanki zmian w kierunku zrównoważonego rozwoju w sektorze rolno-spożywczym

Zrównoważony rozwój to działania zgodne z potrzebami obecnych pokoleń, nieumniejszający możliwości przyszłych pokoleń do zaspokajania swoich potrzeb[2] (WCED, 1987).

O pełnym zrównoważonym rozwoju można mówić w przypadku zastosowania restrykcyjnej formy tej zasady. W praktyce oznacza to, że[3]:

- wykorzystanie odnawialnych zasobów nie powinno przekraczać zdolności ich regeneracji,
- wykorzystanie nieodnawialnych zasobów nie powinno przewyższać tempa powiększania kapitału przez ich odnawialne substytuty,
- emisja odpadów nie powinna przewyższać naturalnej pojemności środowiska w zakresie absorpcji szkodliwych substancji.

Społeczna odpowiedzialność to szeroko rozumiana odpowiedzialność organizacji za interesariuszy, jakość produktów, usług, ochronę środowiska, informacje, opakowania, które docierają do konsumentów, a także za inwestycje dokonywane w skali lokalnej i środowisku funkcjonowania firmy.

Najważniejszą globalną przesłanką przemawiającą za wdrażaniem megatrendu jest coraz większe przekonanie społeczeństw o konieczności ochrony środowiska, wynikające ze świadomości ekologicznej. Wzrost świadomości i wymogów konsumentów w zakresie wpływu żywności na zdrowie i jakość życia wyznacza trend „zdrowego odżywiania" oraz promowania np. rolnictwa ekologicznego, organicznego, biodynamicznego, które w sposób nieszkodliwy koegzystują ze środowiskiem naturalnym i dostarczają produktów wolnych od zanieczyszczeń. Mimo wyższej ceny tych produktów zainteresowanie konsumentów nimi wzrasta, tym bardziej, że często wpływają na poprawę stanu

[2] World Commission on Environment and Development (WCED) (1987). Our common future (dokument A/42/427), www.un-documents.net/wced-ocf.htm (dostęp: 07.10.2017).

[3] H.E. Daly: Toward Some Operational Principles of Sustainable Development. Environmental Department, World Bank, Washington DC 1990.

zdrowia czy zmniejszają ryzyko występowania niektórych chorób. Świadomość zrównoważonego rozwoju w sektorze rolno-spożywczym to również żądania konsumentów dotyczące informacji o składzie czy miejscu wytworzenia produktu, zachowania bezpieczeństwa i etyki.

Badania P. Chechelskiego i innych wskazują, że coraz więcej konsumentów stara się rozpoznawać nowości i innowacje przede wszystkim na rynku produktów żywnościowych[4]. Najczęstszym źródłem informacji o nowych produktach jest własna obserwacja rynku (tab. 1).

Tabela 1. Znaczenie źródeł informacji o nowych produktach żywnościowych

Źródła informacji	**Znaczenie źródeł informacji (%)**	
	bardzo duże i duże	**bardzo małe i małe**
Własna obserwacja	79,0	21,0
Znajomi i rodzina	77,3	22,7
Internet	49,0	51
Programy i reportaże kulinarne	40,8	59,2
Informacje w broszurach sklepowych	35,5	64,5
Pokazy i degustacje	35,5	64,4
Podróże zagraniczne	33,3	66,7
Fora, blogi dyskusyjne	32,2	67,7
Reklama	26,1	76,3
Wiedza sprzedawców	17,1	82,9

Źródło: opracowanie własne na podstawie P. Chechelski, S. Figiel, R. Grochowska, W. Kozłowski, D. Kuberska, Uwarunkowania rozwoju i dyfuzji innowacji w sektorze rolno-spożywczym i na obszarach wiejskich, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2016.

Konsumenci coraz częściej szukają informacji o producentach, produktach, łańcuchu dostaw. Pasywne podejście do problemów środowiskowych zapoczątkowało pobudzenie aktywności konsumentów. Pojawia się aspekt ekonomii współdzielonej: wspólna konsumpcja, współdzielona konsumpcja, dzielenie się, wymiana. Również dzięki Internetowi właściwie wszystko staje się dostępnym towarem. Na przykład coraz większego znaczenia nabiera rolnictwo wspierane przez społeczność (RWS) – model rozpowszechniony na całym świecie. W Polsce obecnie funkcjonuje już 6 grup RWS[5].

[4] Badania przeprowadzono w 2016 roku w formie wywiadu osobistego na grupie 211 osób, młodych konsumentach produktów żywnościowych. P. Chechelski, S. Figiel, R. Grochowska, W. Kozłowski, D. Kuberska, Uwarunkowania rozwoju i dyfuzji innowacji w sektorze rolno-spożywczym i na obszarach wiejskich, IERiGZ-PIB, Warszawa 2016, s. 38–39.

[5] Na przykład RWS we Francji wspiera ponad tysiąc gospodarstw rolnych, dostarczając produkty dla 300 tysięcy odbiorców. W Nowym Jorku w taki model współpracy zaangażowanych jest ok. 16 tysięcy konsumentów.

Większość odbiorców szuka warzyw ekologicznych, które niekoniecznie muszą mieć certyfikat. Czasem wystarcza zaufanie wynikające z osobistej znajomości z rolnikiem. Może być to odbierane jako zjawisko przepaści między szybkim rozwojem informacji a wciąż opieszałym rynkiem rolno-spożywczym. Z drugiej strony społeczna odpowiedzialność i zrównoważony rozwój to elementy napędzające różnego rodzaju innowacje. Nie bez powodu podkreśla się znaczenie świadomości i budowy przewagi konkurencyjnej na autentycznych działaniach CSR. Okazuje się również, że bardziej lub mniej szybkie zmiany zachowań konsumenckich będą dynamizować przekształcenia w tym obszarze. Badania Barometr CSR[6] wyodrębniły sześć grup profili konsumenckich w Polsce, gdzie 33% stanowili spełnieni realiści i 28% wrażliwi intelektualiści. To grupy konsumentów mocno reagujące na działania CSR na rynku, najczęściej są to młodzi, dobrze wykształceni i lepiej sytuowani konsumenci, którzy wymagają i pożądają działań CSR na rynku. Wyniki badań w opinii respondentów wskazywały, że u 62% badanych działania CSR wzbudzają pozytywne odczucia, dla 35% działalność CSR nie ma żadnego znaczenia. W grupie osób pozytywnie oceniających firmy prowadzące działalność CSR wzrasta zaufanie do takiej firmy (78%), chęć zakupu jej produktów lub skorzystania z usług (76%), dzielenie się pozytywnymi doświadczeniami związanymi z taką firmą z innymi osobami (75%), większa lojalność (71%) oraz chęć podjęcia w niej pracy (55%). Ponad 50% respondentów zgadza się z poglądem, że produkty i usługi firm angażujących się w działania na rzecz społeczeństwa i środowiska są lepszej jakości niż produkty i usługi firm, które tego nie robią. Wraz z rozwojem nowej gospodarki, ekonomii, gospodarki wiedzy, gospodarki elektronicznej e-economy zwiększa się udział wiedzy i informacji w osiąganiu celu gospodarczego i tempo przekazu informacji. Stąd na znaczeniu zyskuje proces tworzenia innowacji, zapewniania ciągłego rozwoju oferowanych usług i produktów. Pod wpływem ułatwiających komunikację nowych technologii i zjawisk globalizacyjnych zmieniają się zachowania czy wręcz normy kulturowe całych społeczeństw[7].

Coraz więcej ludzi ze wszystkich zakątków ziemi, z różnych środowisk, w różnym wieku, o różnym zapleczu kulturowym i religii, firm oraz inwestorów – małych i dużych – rozumie, że rozwój firmy oparty o uniwersalne zasady humanitaryzmu, integracji społecznej i dbałości o środowisko nie jest w konflikcie z tworzeniem wartości ekonomicznej. Są oni zbiorowo „opiekunami jutra" – jak wszyscy – którzy rozumieją potęgę trwałości do tworzenia pozytywnych zmian. Są Generacją S[8].

Zmiany w zakresie kształtowania postaw dają się zauważać także w przypadku rolników. W programie dopłat wieloletnich na lata 2014–2020 występują dwa składniki: płatność podstawowa, która stanowi 70% oraz płatność proekologiczna (30%) przyznawana za świadczenie działań dodatkowych w stosunku do zasad cross-compliance (tzw. zazielenianie). Warunki otrzymania płatności proekologicznej to:

[6] Badanie „Barometr CSR" zostało zrealizowane metodą CAWI w czerwcu i lipcu 2013 r. na reprezentatywnej próbie 1055 Polaków w wieku 18–55 lat. CSRconsulting, Warszawa 2016.
[7] Y. Benkler: Bogactwo sieci. Jak produkcja społeczna zmienia rynki i wolności, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008.
[8] Eco-business.com (dostęp: 07.10.2017)

- zróżnicowanie upraw w celu poprawy jakości gleb i ekosystemów;
- 5-procentowy udział obszarów proekologicznych w powierzchni UR w gospodarstwach powyżej 15 ha (ochrona wód oraz siedlisk fauny i flory poprzez zachowanie takich elementów krajobrazu wsi jak grunty ugorowane, zalesienia, zadrzewienia, tarasy, strefy buforowe);
- utrzymanie trwałych użytków zielonych, wrażliwych pod względem środowiskowym.

Jeśli rolnicy nie spełniają tych zaleceń, otrzymują dopłaty pomniejszone o 30%[9].

W przypadku sektora rolno-spożywczego odchodzi się od produktywizmu w kierunku promocji zrównoważonego i wielofunkcyjnego rozwoju. Promowane są optymalne i zbilansowane wykorzystanie lokalnych zasobów oraz włączanie lokalnej społeczności w projekty rozwojowe. Przedsiębiorcy wiejscy włączają się zazwyczaj w turystykę wiejską, zbieractwo leśne, wędkarstwo, przetwórstwo żywności oraz usługi społeczne. Do największych innowatorów należą na polskim rynku przetwórstwo i dystrybucja. Handlowcy kontrolują producentów, wykorzystując systemy znakowania produktów.

Ważnymi źródłami know-how w zakresie gospodarstw rolnych są usługi komercyjne (weterynarze, laboratoria roślinne i glebowe, brokerzy rynku ziemi, biura rachunkowe i banki). Do najbardziej aktywnych aktorów innowacji w sektorze rolno-spożywczym należy zaliczyć konsumentów, szczególnie w zakresie zielonych technologii i zrównoważonego stylu życia.

W sektorze rolno-spożywczym oraz na obszarach wiejskich można wyróżnić kilka form partnerstw – innowacji w ujęciu CSR:

– współpraca – klastry biznesu i firmy sieciowe są efektywnymi formami organizacyjnymi w innowacjach związanych z turystyką wiejską. Firmy dzielą się wiedzą o klientach, organizują wspólne szkolenia, rozwijają wspólne strategie marketingowe;
– wieloaktorowe partnerstwa – zasada partnerstwa polega na włączaniu różnych grup interesariuszy: rolników, przemysłu, instytutów badawczych;
– terytorialne partnerstwo i stowarzyszenia – na obszarze danego terytorium mogą to być sektorowe lub międzysektorowe formy organizacyjne w zakresie realizacji projektów, np. energii odnawialnej, inicjatyw promujących dany region, zrównoważonej produkcji żywności. Przykładem może być program LEADER mający aktywny wkład w doskonalenie jakości życia na wsi poprzez działania w edukacji, szkoleniach, społecznej integracji;
– publiczno-prywatne partnerstwa między przedsiębiorcami, władzami lokalnymi i instytucjami badawczymi – są szczególnie widoczne w usługach wiejskich oraz w sektorze energii odnawialnych. Jest to efektywny sposób organizacji i dostarczania usług publicznych, jednak występuje tu wiele barier biurokratycznych utrudniających te formy działalności;

[9] M. Grzelak: Szanse i zagrożenia rozwoju polskiego rolnictwa w nowej perspektywie finansowej UE na lata 2014–2020, Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Sectio H. Oeconomia 2014, 48(3), s. 109–117.

– partnerstwa uczenia się – tworzone w celu dzielenia się wiedzą np. w obszarach wzrostu produktywności, marketingu, ochrony środowiska, źródeł odnawialnych (są to obszary wymagające wiedzy, która może być udostępniona dzięki partnerstwu, przy włączeniu praktyków)[10].

Za największe bariery rozwoju innowacji w sektorze rolno-spożywczym wskazuje się jednostki spoza rolnictwa, tj. z dalszych ogniw łańcucha żywnościowego.

Sektor rolno-spożywczy w Polsce w kontekście realizacji SDGs

Model rolnictwa w Polsce charakteryzuje się rozdrobnioną strukturą agrarną o niskim poziomie efektywności produkcji i dochodów rolniczych. Dominującą formą organizacji rolnictwa w Polsce są gospodarstwa rodzinne. Według statystyk GUS[11], w latach 2010––2013 malała liczba gospodarstw małotowarowych o wielkości do 4 tys. euro SO, a także 15 tys. euro SO. Zwiększała się natomiast liczba większych gospodarstw. W systemie gospodarki żywnościowej pierwsze ogniwo tworzy gospodarstwo rolne, rolnictwo, następnie przetwórcy żywnościowi[12]. Jak podkreśla Runowski, aktualne systemy rolnictwa (typy rolnictwa) różnie spełniają tę filozofię gospodarowania[13]. Aby dany sposób gospodarowania uznać za zrównoważony, działalność rolnika powinna być uzasadniona ekonomicznie (pozwalać osiągnąć zadowalający poziom dochodów), wychodzić naprzeciw oczekiwaniom społeczeństwa (np. wobec jakości żywności) oraz nieść pozytywne skutki dla środowiska przyrodniczego (a przynajmniej mu nie szkodzić). Ponieważ zadania te mogą być realizowane w różny sposób, zrównoważone rolnictwo nie powinno być jednoznacznie związane z jednym sposobem gospodarowania, np. ekologicznym. W rolnictwie istnieje Kodeks dobrych praktyk rolniczych, programy rolnośrodowiskowe, jednak ZR nie stanowi jedynie równowagi środowiskowej.

Okazuje się, że intensywny rozwój rolnictwa konwencjonalnego z zaostrzoną formą high-tech-agriculture, wzrost produkcji roślinnej, postęp w hodowli zwierząt, ulepszenia recepturowe i technologiczne w zakresie wytwarzania i zadawania pasz przyczyniały się do wzrostu wydajności produkcji. W perspektywie czasowej uwidocznił się kryzys strukturalny i ekologiczny rolnictwa konwencjonalnego, a w konsekwencji:

- redukcja gospodarstw i osób zatrudnianych w rolnictwie;
- nadprodukcja żywności i spadek dochodów rolniczych;
- nadmierna intensyfikacja, specjalizacja i koncentracja produkcji;
- pojawienie się kwot limitowanych, rosnące subwencje i dotacje (dochody rolnicze niezwiązane z produkcją rolną);

[10] P. Chechelski, S. Figiel, R. Grochowska, W. Kozłowski, D. Kuberska: Uwarunkowania rozwoju..., op.cit.

[11] GUS: Informacje i opracowania statystyczne, Warszawa 2014, s. 18, 75–76, 358–359.

[12] J. Szwacka-Mokrzycka: Ewolucja polskiej gospodarki żywnościowej po przystąpieniu do UE, [w:] A. Chlebicka (red.), Integracja europejska jako determinanta polityki wiejskiej. Aspekty ekonomiczne, Wydawnictwo FAPA 2017, s. 230.

[13] H. Runowski: Zrównoważony rozwój gospodarstw i przedsiębiorstw rolniczych, [w:] M. Kłodziński (red.), Gospodarka, człowiek, środowisko na obszarach wiejskich, IRWiR PAN 2004, s. 224–238.

- zagrożenia dla środowiska naturalnego i zdrowia ludzi oraz zwierząt, skażenie wód (wysokie nawożenie nawozami sztucznymi, duże dawki pestycydów, uproszczone zmianowanie, spadek urodzajności, erozja gleb, zmiany zubożające krajobraz rolniczy);
- problemy etyczne np. związane z inżynierią genetyczną[14].

Na szczególną uwagę zasługuje zużycie szeroko rozumianych zasobów środowiskowych, które stały się realnym i istotnym kosztem każdej działalności gospodarczej i trwałym elementem strategii gospodarczych. Głównie w przedsiębiorstwach związanych z żywnością i rolnictwem uwagę zwraca się na branżę FMCG (ang. Fast Moving Consumer Goods). Zalicza się tu produkty szybko rotujące i dobra szybko zbywalne, m.in. artykuły spożywcze. Coraz częściej poruszanym tematem w kontekście zarządzania przedsiębiorstwem i łańcuchem dostaw staje się w Polsce koncepcja zarządzania zamkniętą pętlą łańcucha dostaw. Wiąże się to ze skupieniem wysiłków m.in. na zagospodarowaniu pozostałości produkcyjnych, produktów ubocznych i odpadów w taki sposób, aby zminimalizować poziom odpadów przekazywanych na wysypiska lub do spalarni. Okazuje się, że branża żywnościowa i rolnicza z racji swojej specyfiki generuje wiele wyzwań w sferze ponownego wykorzystania odpadów. Zamknięta pętla łańcucha dostaw to przepływ w ramach łańcucha, który obejmuje cztery główne obszary działań logistycznych: sferę zaopatrzenia, produkcji, dystrybucji i przepływów zwrotnych.

W praktyce występuje kilka możliwych konfiguracji zamkniętej pętli łańcucha dostaw. Podstawowa forma to recykling wewnętrzny. Polega on na wykorzystaniu odpadów powstałych w wyniku procesów produkcyjnych w kolejnych procesach, również w innych procesach produkcyjnych.

Występuje również rozszerzona wersja obejmująca dwa podmioty, np. dwóch producentów łańcucha dostaw – istnieje tu możliwość przekazywania sobie pozostałości produkcyjnych, które mogą posłużyć innemu przedsiębiorstwu. Jeden producent zajmujący się produkcją mięsa, wędlin oraz przetworów mięsnych może sprzedawać odpady produkcyjne innemu, np. kości, narządy wewnętrzne do produkcji pasz czy karmy dla zwierząt. Istnieją również rozwiązania włączania w łańcuch dostaw uczestników z innych branż. Surowce pochodzenia zwierzęcego lub roślinnego mogą być wykorzystywane w przemyśle farmaceutycznym czy kosmetycznym. Coraz powszechniejsze są praktyki z włączeniem do łańcucha dostaw także konsumentów. Zużyty produkt lub jego pozostałości (najczęściej opakowania) są przekazywane do producenta dóbr lub innego zainteresowanego podmiotu w celu odzyskania wartości i wykorzystania maksymalnie wielu zasobów do produkcji nowych wyrobów. Taka forma pętli jest najbardziej pożądana, jednak najtrudniejsza do zrealizowania[15].

[14] J.S. Zegar: Alternatywne formy rolnictwa w strategii rozwoju sektora rolno-żywnościowego i obszarów wiejskich, [w:] Z badań nad rolnictwem społecznie zrównoważonym [27], PW 136, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2014, s. 60.

[15] P. Wells., M. Seitz: Business Model and Closed Loop Supply Chains: a typology, Supply Chain Management: An International Journal 2005, 10/14, s. 250.

Przemysł spożywczy ma znaczący wpływ na zanieczyszczenie środowiska naturalnego. Produkcja rolna, w tym hodowla zwierząt znacząco przyczynia się do pogorszenia stanu środowiska naturalnego. Podaje się, że odpowiada za 90% emisji związków amoniaku, 50–80% ładunków azotu odprowadzanych do wód słodkich, 10% emisji gazów cieplarnianych, w tym 80% emisji metanu. Wśród produktów przemysłu spożywczego wołowina oraz produkty mleczarskie wymieniane są jako te o największym negatywnym wpływie na środowisko. Problemem na świecie jest białko pochodzenia zwierzęcego.

Polska to lider badań nad przemysłową produkcją białka z owadów. Fabryka HiPro-Mine prowadzi prace badawcze nad 30 gatunkami owadów (m.in. świerszczami, larwami chrząszczy czy karaczanami), z których następnie produkowane są pełnowartościowe koncentraty białkowe. Koncentrat białkowy wyprodukowany z owadów ma służyć jako pasza np. dla kurczaków i ryb, zwiększając efektywność produkcji w ekologiczny sposób[16].

Przemysł spożywczy jest więc przemysłem o dużym potencjale ekologicznym w dużej mierze niewykorzystanym. Już dziś pojawiają się nowe rozwiązania i innowacje, jak na przykład zielone projektowanie, które uwzględnia kategorie ekonomiczne na równi ze środowiskowymi zanim produkt zostanie wprowadzony na rynek. Następuje rozwój badań w zakresie wykorzystania koncepcji „zero odpadów". Coraz powszechniejsze w Polsce stają się praktyki ekologiczne/odpowiedzialne, kładziony jest nacisk na surowce z wyselekcjonowanych gospodarstw rolnych, bez sztucznych pasz, antybiotyków. Rozszerzona jest edukacja o rolnictwie i żywności ekologicznej, powszechniejsza staje się strategia społeczna jako uzupełnienie strategii biznesowej.

Współcześnie dochodzi jednak w polskim rolnictwie do dylematu. Z jednej strony dominuje paradygmat zrównoważonego rozwoju opierający się na funkcjach ekonomicznych i społecznych, a z drugiej strony globalizacja.

Zmiany, często związane ze zrównoważonym rozwojem, a przede wszystkim ze strategiami społecznie odpowiedzialnymi coraz częściej prowadzą w sektorze rolno-spożywczym do:

- modernizacji i wzrostu innowacyjności sektora rolno-spożywczego;
- kreowania i transferu wiedzy i technologii służącej zrównoważonemu rozwojowi sektora rolno-spożywczego;
- dostosowania struktur rolno-spożywczych do zmieniających się wyzwań w Polsce, UE i w skali globalnej;
- promocji oraz powiększania rynków zbytu produktów rolno-spożywczych[17].

Badania przeprowadzone przez Wołoszyna, Stawicką i Ratajczaka[18] dotyczące społecznej odpowiedzialności biznesu przedsiębiorstw agrobiznesu z obszarów wiejskich

[16] http://www.hipromine.com/pl/ (dostęp: 08.10.2017).

[17] Strategia Zrównoważonego Rozwoju Wsi, Rolnictwa i Rybactwa (projekt z 15.06.2011), Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa 2011.

[18] J. Wołoszyn, E. Stawicka, M. Ratajczak: Społeczna odpowiedzialność małych i średnich przedsiębiorstw agrobiznesu z obszarów wiejskich, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2012.

wykazały, że przedsiębiorcom wciąż brakuje wiedzy w zakresie odpowiedzialnego biznesu i po części zaangażowania w zdobywaniu jej[19].

W sekcji rolnictwo próba badawcza stanowiła 15% podmiotów gospodarczych, a w sekcji przetwórstwo spożywczo-przemysłowe 62%. Badani potwierdzili, że znajomość koncepcji i konkretna strategia CSR jest praktyką 35% badanych w sekcji przetwórstwo spożywczo-przemysłowe i 6% w rolnictwie. Coraz częściej jednak przedsiębiorcy z branży spożywczo-przemysłowej wdrażają normy związane z realizacją społecznej odpowiedzialności. Byli oni lepiej wykształceni i stanowili trzon „lokalnych liderów zmian", poprawniej definiowali podejście do CSR i częściej rozumieli potrzebę prowadzenia firmy w sposób zrównoważony.

Ogólnie jednak w sektorze MSP w branży agrobiznesu koncepcja społecznej odpowiedzialności jest wciąż mało znana i niewdrażana jako długoterminowa strategia. Traktowana jest jako działania charytatywne i sponsoringowe podejmowane w celu kształtowania pozytywnego wizerunku w społeczeństwie.

Z drugiej strony wyzwaniem okazuje się zaspokojenie potrzeb konsumentów w aspekcie jakościowym. W ciągu dekady członkostwa w UE liczba ekologicznych gospodarstw rolnych w Polsce wzrosła siedmiokrotnie – z 3760 do 25 400 (rys. 1).

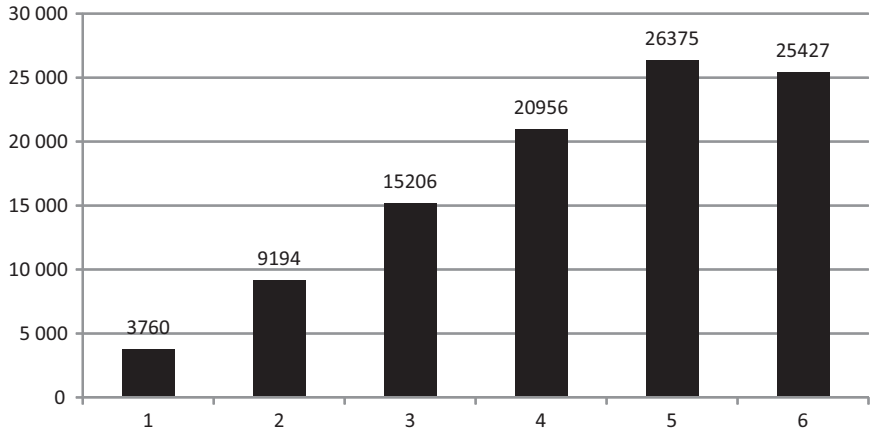

Rysunek 1. Liczba gospodarstw prowadzących produkcję metodami ekologicznymi w latach 2004–2014

Źródło: Główny Inspektorat Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych, https://www.bip.gov.pl/categories/view/34 (dostęp: 08.10.2017).

[19] Badania przeprowadzono w 2011 r. wśród mikro-, małych i średnich przedsiębiorstw. Kwestionariusz ankiety został przesłany do wszystkich zarejestrowanych przedsiębiorstw z obszarów wiejskich na terenie województwa mazowieckiego. Wypełniony kwestionariusz odesłało 137 przedsiębiorców (przedsiębiorstwa małe – 62%, mikro przedsiębiorstwa – 31%, średnie – 7%).

Pojawia się coraz więcej dobrych praktyk CSR. Przykładem jest firma PP Lesław Domino z Chełma, która zasłynęła odpowiedzią na potrzeby interesariuszy – „od dobrych składników do zdrowych pierogów". Zgodnie z wizją założyciela, firma produkuje naturalnie wyrabiane pierogi według tradycyjnych receptur przy wykorzystaniu wyłącznie ekologicznych składników dostarczanych przez sprawdzonych lokalnych dostawców. Istotnym elementem działalności firmy jest edukacja okolicznych rolników. Rozwój rolnictwa ekologicznego to również wzrost poziomu zatrudnienia oraz dochodów lokalnej społeczności.

W praktyce okazuje się, że są firmy, które odpowiedzialne cele mają wpisane w swoją strategię i takie, które stopniowo wdrażają zmiany w kierunku CSR i zrównoważonego rozwoju. Osiągnięcie wysokiej efektywności środowiskowej wymaga jednak nakładów na technologię czy innowacje. Są to często lata pracy nad innowacjami, jak np. bioopakowania, biodegradowalne składniki, zmiana w odpowiedzialnym zarządzaniu wodą, energią, prądem – projektowanie, budowanie, użytkowanie, zmiany w nawykach konsumentów[20].

Podstawowym elementem rolno-spożywczych systemów innowacji są „badania i rozwój". W przypadku Polski małe gospodarstwa produkujące na mniejszą skalę mają trudności z zakwalifikowaniem się do wsparcia czy programów szkoleniowych. Czasami niektóre inicjatywy realizują innowacyjne programy, ale niecieszące się poparciem państwa. W praktyce zdarzają się sytuacje, kiedy innowacje rolnicze mogą być nawet ignorowane, gdyż uważa się, że są tylko częściowo lub niewystarczająco innowacyjne, a nawet nieodpowiednie dla systemu doradztwa. Wciąż niedocenione są wynikające z trendu CSR innowacje społeczne, które odgrywają kluczową rolę we wzroście gospodarczym. Bardzo powoli, przede wszystkim w przypadku dużych gospodarstw rolnych, rolnicy koncentrują się na innowacjach CSR wymaganych przez rynek i potrzeby klientów. Ze względu na specyfikę systemów rolnych nie jest zasadne, a nawet możliwe przenoszenie rozwiązań z jednego kraju do drugiego bez uwzględnienia czynników kulturowych, historycznych czy instytucjonalnych. Niezbędne jest więc poszerzanie wiedzy, większy nacisk na poprawę kapitału ludzkiego (kształcenie, dokształcanie, samodoskonalenie). Potrzeba więcej inicjatyw w skali kraju, regionów, w zakresie wspierania inicjatyw, autentycznych strategii CSR uwzględniających mapy interesariuszy, specyfikę branży oraz mocne i słabe strony w otoczeniu.

Podsumowanie

Społeczna odpowiedzialność w polskim sektorze rolno-spożywczym jest w fazie rozwoju. Brakuje w organizacjach łączenia społecznej odpowiedzialności z posiadanymi kompetencjami i ze strategią biznesową. Powstawanie w Polsce dobrych modeli/strategii CSR najczęściej wynika z dobrej orientacji na rynku. Jest to zasługa pogłębiania wiedzy co do potrzeb interesariuszy, dialogu z wciąż wzrastającą liczbą świadomych konsumentów.

[20] H. Żakowska: Trendy na rynku opakowań produktów konsumpcyjnych przeznaczonych do szybkiego obrotu, Logistyka Odzysku 2016, 3(20).

W zglobalizowanym świecie trudno przetrwać przedsiębiorstwom, które nie optymalizują kosztów wedle reguł panujących w danej branży. Odpowiedzialność, szczególnie w sektorze rolno-spożywczym, jest procesem, ciągłym dążeniem do kształtowania i utrzymywania najwyższych standardów społecznych, ekologicznych i ekonomicznych. To interesariusze, czyli konsumenci, pracownicy, dostawcy rozstrzygną, czy chcą nawiązywać relacje z firmami obojętnymi na kwestie odpowiedzialności i zrównoważonego rozwoju, czy z takimi, które starają się wdrożyć zmiany w kierunku CSR. Okazuje się również, że szybkość przekazywanych dziś informacji oddala nas od obojętności i w konsekwencji wyznacza przedsiębiorstwom odpowiedzialny kierunek działania i zdobywania przewagi konkurencyjnej.

Przyczyny prowadzenia działalności gospodarczej w sposób społecznie odpowiedzialny to:

- przyjęcie zrównoważonego rozwoju jako jedynej słusznej drogi do rozwoju gospodarczego, a to powoduje zwrócenie uwagi na działania przedsiębiorców nie tylko w ujęciu ekonomicznym, ale również środowiskowym i społecznym;
- zmiana podejścia do roli przedsiębiorstw w gospodarce – celem działalności gospodarczej staje się nie tylko zysk i tworzenie wartości dla akcjonariuszy, ale również troska o środowisko przyrodnicze i sprawy społeczne;
- ujawnianie i nagłaśnianie w ramach szybko przenoszonej informacji, nieuczciwych praktyk stosowanych przez podmioty, dotyczących łamania praw człowieka, stosowania agresywnego marketingu, manipulowania konsumentem, wpływania na decyzje inwestorów, kreowanie i dostarczanie niepełnych lub nieprawdziwych informacji – takie działania spowodowały utratę zaufania do firm oraz wzrost zapotrzebowania na etyczne i odpowiedzialne zachowania w sferze społeczno-gospodarczej;
- większy nacisk i wsparcie na innowacje, również społeczne, edukację, badania i rozwój.

Literatura

Benkler Y.: Bogactwo sieci. Jak produkcja społeczna zmienia rynki i wolności, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008.

Chechelski P., Figiel S., Grochowska R., Kozłowski W., Kuberska D.: Uwarunkowania rozwoju i dyfuzji innowacji w sektorze rolno-spożywczym i na obszarach wiejskich, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2016.

Daly H.E.: Toward Some Operational Principles of Sustainable Development, Environmental Department, World Bank, Washington DC 1990.

Główny Inspektorat Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych, https://www.bip.gov.pl/categories/view/34 (dostęp: 08.10.2017).

Grzelak M.: Szanse i zagrożenia rozwoju polskiego rolnictwa w nowej perspektywie finasowej UE na lata 2014–2020, Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Sectio H. Oeconomia 2014, t. 48, 3, s. 109–117.

GUS: Informacje i Opracowania Statystyczne, Warszawa 2014, s. 18, 75–76, 358–359.

Runowski H.: Zrównoważony rozwój gospodarstw i przedsiębiorstw rolniczych, [w:] M. Kłodziński (red.), Gospodarka, człowiek, środowisko na obszarach wiejskich, IRWiR PAN 2004, s. 224–238.

Strategia Zrównoważonego Rozwoju Wsi, Rolnictwa i Rybactwa (Projekt z 15.06.2011), Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa 2011.

Szwacka-Mokrzycka J.: Ewolucja polskiej gospodarki żywnościowej po przystąpieniu do UE, [w:] A. Chlebicka (red.), Integracja europejska jako determinanta polityki wiejskiej. Aspekty ekonomiczne, Wydawnictwo FAPA 2017, s. 230.

Wells P., Seitz M.: Business Model and Closed Loop Supply Chains: a typology, Supply Chain Management: An International Journal 2005, 10/14, s. 250.

Wołoszyn J., Stawicka E., Ratajczak M.: Społeczna odpowiedzialność małych i średnich przedsiębiorstw agrobiznesu z obszarów wiejskich, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2012.

World Commission on Environment and Development (WCED) 1987. Our common future (dokument A/42/427), www.un-documents.net/wced-ocf.htm (dostęp: 07.10.2017).

Wrzaszcz W., Zegar J.S.: Sprawność ekonomiczna wybranych form rolnictwa zrównoważonego środowiskowo, [w:] J.S Zegar (red.), Z badań nad rolnictwem społecznie zrównoważonym, PW 2011–2014, 100, IERiGZ-PIB, Warszawa 2014.

www. Eco-business.com

www.pkn.pl

www.hipromine.com/pl/

Zegar J.S.: Alternatywne formy rolnictwa w strategii rozwoju sektora rolno-żywnościowego i obszarów wiejskich, [w:] Z badań nad rolnictwem społecznie zrównoważonym [27], PW 136, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2014, s. 60.

Żakowska H.: Trendy na rynku opakowań produktów konsumpcyjnych przeznaczonych do szybkiego obrotu, Logistyka Odzysku 2016, 3(20).

CSR in the context of sustainable development of the agri-food sector

Summary. The article presents the characteristics of the Polish agri-food sector in the context of social responsibility in agribusiness. The aim of the article was to highlight the strengths and weaknesses in the agri-food sector in terms of striving for the assumptions of sustainable development. Social responsibility in the areas of: market, environment, society and employees are elements conducive to the implementation of 17 sustainable goals. In the agri-food sector, activities towards social responsibility are under development, but there are more and more good practices.

Key words: social responsibility, agriculture, agribusiness, sustainable development